

Emmeloord in 2007, met links de lichtwachterswoning, daarnaast de replica van de vuurtoren en daarachter het misthoorngebouwtje. Wat nu een laaggelegen grasland is, was vroeger de haven. De havenhoofden en de aanlegsteiger zijn gereconstrueerd.

De lichtwachterswoning van Emmeloord op Schokland

door Peter Kouwenhoven

Op 5 augustus 2016 zijn de deuren van de voormalige lichtwachterswoning van Emmeloord, op de noordpunt van Schokland, geopend voor publiek. Initiatiefnemers Martine Kruidier en Arjen Verschure exploiteren de woning als horecagelegenheid onder de naam 'Gasthuis de Lichtwachter'. Het is een prachtige plek met uitzicht op de nu droogliggende haven, die nog steeds iets uitstraalt van de sfeer van vroeger. Een goede aanleiding om me eens te verdiepen in de geschiedenis van dit rijksmonument en zijn omgeving.

Emmeloord, een van de drie nederzettingen op het voormalige eiland Schokland, was in de eerste helft van de negentiende eeuw nog een levendig dorp dat leefde van de visserij. Het dorp was, net als de twee andere nederzettingen, Middelbuurt of Molenbuurt en Zuidert, gebouwd op een terp omdat het eiland door de vele stormvloedden regelmatig onder water stond. Emmeloord telde meer dan 50 woningen en openbare gebouwen, zoals een kerk, een gemeentehuis en een school. In 1816 kreeg Emmeloord havenhoofden om de schepen wat beschutting te geven en in de jaren 1837-1839 is er een echte vissershaven aangelegd met een capaciteit van zo'n driehonderd schepen. Schokland werd in die tijd verdedigd tegen de zee door een houten paalwering, omdat er geen geld was voor

dijken. De Nederlandse staat had in het begin van de negentiende eeuw de zorg voor de kustverdediging van het eiland op zich genomen. Een poging om langs de westkust van het eiland een dijk aan te leggen mislukte. De stormvloed van 1825 sloeg de bijna voltooid dijk geheel weg. Het onderhoud van de kustverdediging werd zo duur, dat de regering in 1830 overwoog om het eiland te ontruimen. Toch duurde het nog tot 1859 voordat koning Willem III zijn goedkeuring gaf om dat plan tot uitvoering te brengen. De bewoners werden overgebracht naar Kampen, Marken en Volendam. De huizen op het eiland werden afgebroken. De ontruiming leidde tot felle discussies over het voortbestaan van de haven van Emmeloord. Rijkswaterstaat

wilde de haven ontmantelen maar de vissers en schippers protesteerden. De Zwolse koopman en oud schipper Willem Jan Schuttevaer maakte zich sterk om de haven als vluchthaven voor de scheepvaart te behouden. Dat leidde er uiteindelijk toe dat de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, mr. J.P.P. baron Zuylen van Nijvelt, in mei 1861 besloot dat de haven zou blijven bestaan. Een aantal rijksambtenaren bleef op Schokland, met het oog op het onderhoud van de kustverdediging en het beheer van de haven en de vuurtoren op de zuidpunt van het eiland.

De dienstwoning

Onder verantwoordelijkheid van de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ir. Cornelis Lely – de minister van de drooglegging van de Zuiderzee – werd op 19 september 1900 besloten tot een openbare aanbesteding van de bouw van een dienstwoning te Emmeloord. De woning is in 1901 opgeleverd. De eerste bewoners waren havenmeester Lammert Smit, zijn vrouw Jantje ten Napel en hun vijf kinderen. Lammert was in 1877 aangesteld als havenmeester van Emmeloord. Hij volgde zijn vader Hendrik op, die door een tragisch ongeluk om het leven was gekomen. Lammerts belangrijkste taak was het goed laten functioneren van de haven en de havenlichten. Dat laatste was met de petroleumlantaarns van toen een hele klus. Op het noordelijk havenhoofd stond een lantaarn met groene glazen, op het zuidelijke havenhoofd een lantaarn met rode glazen. Bovendien stond er vanaf de ontruiming van Schokland in 1859 een houten driepoot op de terp van Emmeloord, waarin 's avonds een olielamp werd gehesen.

Dit was de voorloper van het ijzeren vuurtorentje dat in 1908 naast de dienstwoning van de havenmeester werd geplaatst. Al snel werd de dienstwoning in de volksmond 'De Lichtwachter' genoemd.

Vanwege de veenachtige bodem heeft de dienstwoning een zeer solide fundering gekregen. Er werden maar liefst 67 palen met een lengte van acht meter de grond in geheid. De watervoorziening vond plaats door middel van een pomp, die in verbinding stond met een regenwaterreservoir. Een aparte ruimte in de woning was ingericht als telefoonkantoortje. Schokland en Urk hadden in 1897 een telegraafverbinding gekregen met het vasteland. Vanaf Kampen was daarvoor een kabelverbinding gelegd naar beide eilanden. Het beheren van het telefoonkantoortje leverde Lammert wat extra verdiensten op. Zijn vrouw Jantje dreef een winkeltje waar schippers, vissers en riet-snijders levensmiddelen als rijst, gort, meel, olie, bonen en spek konden kopen. Bovendien werden er ansichtkaarten verkocht.

Een tweede woning

Lammert kreeg van Rijkswaterstaat in 1908 toestemming om naast de officiële dienstwoning op eigen kosten een tweede woning te bouwen. Dat was uitzonderlijk want het was niet toegestaan aan particulieren om op Schokland te bouwen. In datzelfde jaar trouwde zijn zoon Harm met Jantje van Veen uit Urk. Het echtpaar nam zijn intrek in de nieuwe woning. Het telefoonkantoortje van de dienstwoning werd verplaatst naar de woning van Harm Smit. Hij werd de nieuwe 'telefoonhouder'. In 1910 werd Lammert als havenmeester opgevolgd door

Gezicht op Emmeloord (Schokland)

Emmeloord begin jaren twintig, met de lichtwachterswoning uit 1901, de vuurtoren uit 1908, de visafslag uit 1915, de woning van Harm Smit uit 1908 en het misthoorngebouwtje uit 1921.

zijn oudste zoon Hendrik. Zijn jongere broer Harm werd tweede havenmeester. Samen regelden ze het reilen en zeilen op Emmeloord.

De visafslag

In 1915 werd er op Emmeloord een visafslag opgericht waarvoor een nieuw houten gebouw werd neergezet naast de woning van Harm Smit. Harm werd hiervan de directeur. Door de visafslag werd het een drukte van belang op Emmeloord. Op topdagen lagen er wel 200 vissersschepen in de haven en er was een druk telefoonverkeer met het vasteland, door vissers, schippers en opkopers van de visafslag. Harm verdiende meer aan het telefoonverkeer dan met zijn functie als tweede havenmeester. De meeste inkomsten verkreeg Harm uit zijn functie als directeur van de visafslag en bediener van de misthoorn. Daarnaast waren er nog inkomsten uit de verkoop van gasolie, benzine, turf, zelf gevangen vis en prentbriefkaarten. Harm was een ondernemende man die het goed voor elkaar had. Op zondagen was er 's morgens steevast een kerkdienst in Harms huis, waar schippers en ook de bewoners van de Molenbuurt naartoe gingen. Op 1 juli 1932 is de visafslag gesloten, samenhangend met de voltooiing van de Afsluitdijk. Het werd een stuk rustiger op Schokland.

Nieuwe functies voor de lichtwachterswoning

Eerste havenmeester Hendrik Smit werd in 1923 opgevolgd door Jan Spit. Hij was de laatste havenmeester van

Het gereconstrueerde havenhoofd met het groene havenlicht.

De vuurtoren van Emmeloord in 1921.

Emmeloord. Hij vertrok begin 1941 naar het vasteland, nadat de ringdijk van de nieuwe Noordoostpolder al was gesloten. Harm Smit en zijn gezin waren in 1939 al vertrokken.

De woning van de havenmeester is een tijdje leeg blijven staan. Aan het eind van de jaren vijftig werd de woning toegewezen aan de afdeling Oudheidkundige Bodemvondsten van de Dienst der Zuiderzeewerken om te gebruiken als bergplaats voor bodemvondsten. Tot 1980 heeft de woning deze functie gehad en is daarna inwendig verbouwd en in gebruik genomen als groepsaccommodatie. In 1996 is het interieur van het pand opnieuw gewijzigd om het te kunnen verhuren als vergaderruimte. Harm Smit overleed in 1950 en vond met zijn vrouw zijn laatste rustplaats in Kampen. Toen hun graf in Kampen werd geruimd is de steen op verzoek van de nabestaanden in de tuin van de lichtwachterswoning van Emmeloord geplaatst.

Bronnen:

- Aaldert Pol, 2013 Schokland: de nieuwe lichtwachterswoning op Emmeloord (1901). Rondon Schokland 53(2013)2:12-21.
- Peter Kouwenhoven, 2010. Vuurtorens, lichtscheepen en kapen. Nautische erfgoed van Nederland.
- www.schoklanddoordeeeuwenheen.nl
- www.gasthuisdelichtwachter.nl
- kleurenfoto's: Peter Kouwenhoven en Joke Reijnen.
- zwart-witafbeeldingen: collecties Rudy Muller en Henk Huis.

BESTUURLUI

Liggen we op koers?

door Wim Andriesse

In het winternummer 2015 van *de Vuurboet* heeft onze voorzitter Johan Bol de vraag opgeroepen welke koers we als vereniging willen varen? Hij pleitte voor een relevante maatschappelijke positie van de vereniging en beschreef de ideeën die het bestuur daarover had. Begin dit jaar is een enquête gehouden onder de leden om te polsen of deze koers wordt gesteund.

De voorlopige resultaten van de enquête zijn tijdens de algemene ledenvergadering in Groote Keeten gepresenteerd. Omdat die gebaseerd waren op wel héél weinig reacties (de respons was slechts 5 % van ons ledenbestand) werd door de vergadering gevraagd om de inzendingstermijn te verlengen. Na een nieuwe oproep ontvingen we uiteindelijk 41 ingevulde formulieren, waarmee de respons op zo'n 10 % kwam. De eindresultaten laten zien dat:

- er onder u weinig interesse is in een bestuursfunctie;
- er wél enige interesse is in platform- en/of archiefwerkzaamheden;
- de ledenactiviteiten moeten blijven;
- een meerderheid vindt dat de vereniging zich meer dient bezig te houden met bescherming van het cultureel erfgoed;
- maar dat men neutraal tot gematigd positief staat ten aanzien van maatschappelijke betrokkenheid..

In het zomernummer van *de Vuurboet* heeft het bestuur een aantal acties aangekondigd om de nieuwe koers vorm te geven, waaronder het optuigen van een Platform Historisch Besef en een aantal overleggen met Rijkswaterstaat en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

Platform Historische Besef

In juni is een zestal leden bijeen geweest om te bespreken welke functie een Platform Historisch Besef zou kunnen vervullen. Een belangrijke taak van het platform is volgens deze werkgroep het bijeenbrengen van kennis over onze

vuurtorens, lichtscheepen en lichtopstanden, om die te ontsluiten voor gebruik door overheidsinstellingen als Rijkswaterstaat en de RCE. De werkgroep heeft verkend welke waarderingssystemen voor nautisch erfgoed inmiddels elders zijn ontwikkeld. De komende tijd zal een aantal beschrijvingen van vuurtorens worden uitgewerkt om te ervaren wat de beste systematiek is.

Overleg met de RCE

Per 1 juli is er een nieuwe Erfgoedwet in werking getreden, die met name inspeelt op samenwerking met particuliere organisaties. Inbreng van onze vereniging voor het beter en systematischer registreren van gegevens en beeldmateriaal van kustverlichtingsobjecten wordt zeer op prijs gesteld. Kees van Hamersveld zal namens de NVV deze contacten onderhouden.

Overleg met Rijkswaterstaat

Eind augustus hadden Johan en ik weer een overleg met Rijkswaterstaat. We bespraken onder andere de activiteiten van onze vereniging met betrekking tot historisch besef – RWS is daarin uiteraard geïnteresseerd – inclusief onze samenwerking met de RCE. RWS lichtte haar onderhoudsprogramma van de Nederlandse vuurtorens toe. Verwacht wordt dat in de periode 2017-2018 de buitenkant van alle vuurtorens die door RWS worden beheerd een conserverings- en schilderbeurt zullen ondergaan. Ook bespraken we opnieuw onze wens om ergens binnen RWS een ruimte voor opslag en archiefwerkzaamheden te betrekken.

En uiteraard blijven we de ledenactiviteiten organiseren. Ik hoop u allemaal te zien op de eerstvolgende ledenbijeenkomst, die op 8 oktober zal plaatsvinden in Goedereede/Ouddorp. U ontvangt hierover nog nader bericht.

LEDENENQUETE NEDERLANDSE VUURTOREN VERENIGING

vraag	heel erg mee eens	mee eens	neutraal	niet mee eens	beslist niet mee eens
De vereniging moet zich beperken tot ledenactiviteiten.		3	19	17	2
De vereniging moet zich meer bezig houden met bescherming van erfgoed.	7	25	5	2	
De ledenactiviteiten moeten blijven.	17	19	3	1	
De vereniging moet meer maatschappelijke betrokkenheid tonen.	3	12	19	3	